

ВОЄННА (ВІЙСЬКОВА) БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Олена КОЗАЧУК

викладач відділу підготовки прокурорів
з організації роботи в органах прокуратури
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
lenakozachuk@ukr.net

УДК 343.163

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО ПРОКУРОРА

Актуальність дослідження поняття, структури та особливостей правового статусу військового прокурора обумовлена особливим значенням цих питань для аналізу та вирішення проблем в організації та діяльності системи органів військової прокуратури України. Наділивши військового прокурора правовим статусом, держава створила реальні умови для реалізації його повноважень. Відтак закономірним є те, що удосконалення правового становища прокурорсько-слідчих працівників військової прокуратури сприятиме розв'язанню проблемних питань організації та діяльності системи органів прокуратури загалом [1, с. 105].

Однак на сьогодні окреслене питання в літературі не висвітлено – розглядалися лише окремі аспекти діяльності військової прокуратури. Зазначеним і зумовлюється звернення до нього у нашій статті.

Аспекти функціонування військової прокуратури були предметом вивчення науковців та прокурорів-практиків. Зокрема, це: П.П. Богуцький, Ю.М. Війтев, М.Я. Голомша, В.С. Давиденко, В.І. Дяченко, О.О. Зархін, В.П. Козачук, М.В. Косюта, А.В. Матіос, І.О. Папуша, С.В. Подкопаєв, А.Г. Пришко, Г.П. Середа, В.В. Сухонос, М.С. Туркот, А.Д. Чорний та інші. Однак у дослідженнях порушувалися лише проблемні питання за

напрямами діяльності військової прокуратури. Визначення змісту правового статусу військового прокурора та його структурних елементів, пошук шляхів посилення ефективності організації діяльності військової прокуратури досі не здійснювалися.

Метою статті є дослідження та визначення змісту правового статусу військового прокурора через розгляд наявних характеристик поняття «правовий статус особи» та його структурних елементів. А також – комплексний науковий аналіз правового становища військового прокурора, проблем організації його діяльності з урахуванням оновлення національної законодавчої бази для визначення шляхів оптимізації функціонування всієї системи органів військової прокуратури, а отже, і прокуратури України в цілому.

Передусім розглянемо та з'ясуємо загальне поняття «правовий статус особи».

Так, наприклад, Ю.С. Шемшученко надає визначення поняття правового статусу (лат. status – становище) через сукупність прав і обов'язків фізичних і юридичних осіб. Він вказує, що правовий статус осіб визначається виключно законодавством України. Правовий статус фізичної особи визначають насамперед конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Правовий статус юридичних осіб визначається через

їх компетенцію, тобто права й обов'язки цих осіб, зафіксовані в чинному законодавстві. Від повноти юридичної фіксації повноважень цих юридичних осіб залежить ефективність їхньої діяльності [2]. Ми цілком підтримуємо таку позицію, однак вважаємо, що структуру правового статусу військового прокурора доповнює також такий елемент, як відповідальність, про що йтиметься далі.

Інші науковці (О.М. Гумін та Є.В. Прякін) під правовим статусом особи розуміють комплексну правову категорію, що характеризує правове положення суб'єкта як представника тієї чи іншої соціальної групи, відокремлене за певними юридично значущими ознаками (наприклад, вид діяльності, професійний рівень, вік тощо), який відповідно до законодавства наділений спеціальними додатковими правами та обов'язками [3, с. 32–37].

О.Р. Михайленко наголошує на тому, що недопустимим та необґрунтованим є зведення поняття правового статусу лише до сукупності прав та обов'язків (повноважень), оскільки це поняття значно складніше за своєю юридичною природою. До нього вчений відносить низку структурних елементів: громадянство, правосуб'єктність, правоздатність, повноваження, компетенцію, законні інтереси, функції, принципи діяльності, відповідальність, гарантії незалежності та безпеки, правосвідомість, статутні правовідносини, наявність відповідних правових норм, без яких загалом не може бути правового статусу [4, с. 20–25].

Таким чином, у цілому в теорії права поняття «правовий статус» розглядається у трьох самостійних наукових напрямках: як сукупність прав та обов'язків фізичних чи юридичних осіб; як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків та відповідальності індивіда [5, с. 409]; або як нормативно закріплене становище суб'єкта у суспільстві [6, с. 274].

Вважаємо, що відсутність у доктрині чіткого визначення поняття «правовий статус військового прокурора» із зазначенням його структурних елементів є прогалиною, якою зумовлюються численні проблемні моменти в діяльності органів військової прокуратури.

Водночас необхідно вказати, що висвітлення цих питань повністю охоплюватиметь-

ся наведеною класифікацією структурних частин правового статусу військового прокурора: місце інституту військової прокуратури та його характеристика в системі державних органів України; особливий порядок призначення і звільнення прокурорсько-слідчих кадрів військової прокуратури; притягнення до відповідальності; взаємозв'язки і взаємовідносини з іншими владними структурами.

Положення про статус військового прокурора розкрито у Законі України «Про прокуратуру» (Закон) [7], зокрема: «статус прокурора» – п. 17 ч. 1 ст. 15; «загальні права та обов'язки прокурора» – ст. 19; «відповідальність прокурора» – ст. 20; «повноваження прокурорів» – ст.ст. 22–26; «вимоги до кандидатів на посаду прокурора» – ч. 4 ст. 27; «загальні умови звільнення прокурора з посади, припинення його повноважень на посаді» – ст. 51; «питання соціального та матеріально-побутового забезпечення прокурора» – ч. 8 ст. 81, ч. 4 ст. 83, ч. 2 ст. 85 тощо.

Окрім положень, які стосуються загалом статусу прокурора, питання правового статусу саме військових прокурорів додатково регулюються спеціальними законами й іншими нормативно-правовими актами, а саме: законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [8], «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» [9], Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України [10; 11, с. 40] тощо. Адже військовослужбовці військових прокуратур проходять військову службу відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та інших законодавчих актів України, якими встановлено правові й соціальні гарантії, пенсійне, медичне та інші види забезпечення, передбачені законодавством для осіб офіцерського складу Збройних Сил України.

Згідно з ч.ч. 1 та 2 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» військові прокуратури є складовою системи органів прокуратури. Утворення та діяльність військових прокуратур (як й інших спеціалізованих, наприклад антикорупційної), що входять до єдиної системи органів прокуратури, обумовлені потребою забезпечення законності, захисту прав і свобод громадян та інтересів держави у специфічних сферах діяльності. Повнота й суспільна зна-

чимість виконуваних військовою прокуратурою завдань, винятковість її повноважень, розмаїтість діяльності пред'являють до військових прокурорів особливі вимоги.

Сьогодні, як і в 1991 році, система військових прокуратур сформована за екстериторіальним принципом (без прив'язки до адміністративно-територіального поділу держави), з урахуванням організаційної побудови Збройних Сил України та інших військових формувань держави. Необхідність особливої організації діяльності військових прокуратур пояснюється тим, що вони повинні бути максимально наближені до структури піднаглядних військових формувань. Тоді у разі потреби ці прокуратури матимуть можливість передислокації разом із військами. Військові прокурори є мобільними й чітко повинні виконувати свої обов'язки як у звичайному режимі, так і в надзвичайний період, розміщуючись за екстериторіальним принципом. Територіальні ж прокурори виконують обов'язки із забезпечення законності на певній території [12].

Висвітлення особливостей правового статусу військового прокурора доцільно розпочати з порядку його призначення та звільнення.

У зв'язку з цим необхідно зазначити, що добір на конкурсних засадах на посаду військового прокурора не передбачено. У ст. 27 Закону лише вказується, що військовими прокурорами призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військовою службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту, за умови укладення ними контракту про проходження служби осіб офіцерського складу у військовій прокуратурі.

Порядок проходження військової служби громадянами України у військовій прокуратурі визначається відповідним положенням, яке затверджується Президентом України.

В окремих випадках за наказом Генерального прокурора на посади прокурорів та слідчих військової прокуратури можуть бути призначені особи, які не є військовослужбовцями і не перебувають у запасі, але які є громадянами України, мають вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіють державною мовою [7].

Наступною особливою характеристикою правового статусу військового прокурора

України є його повноваження, строк яких безперервний, окрім підстав, визначених у чинному законодавстві (як і в інших прокурорів). Так, відповідно до ч. 1 ст. 51 Закону, крім загальних умов звільнення прокурора з посади, припинення його повноважень на посаді (неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; порушення вимог щодо несумісності; набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього; припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави; подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням та інші), військовослужбовці військової прокуратури можуть бути звільнені з військової служби відповідно до законодавства, що регулює порядок її проходження, а також у зв'язку з переведенням на інші посади в органи прокуратури України або за власним бажанням [7].

Необхідно також зауважити, що органи військової прокуратури виконують функції, визначені законом за всіма напрямками діяльності, які притаманні всім органам прокуратури: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (ст. 131-1 Конституції України) [13].

Відповідно до Перехідних положень Основного Закону України військові прокуратури, з-поміж іншого, здійснюють функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції та функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистості свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

Але варто зауважити, що повноваження з реалізації цих функцій військові прокуратури здійснюють у специфічній, військовій сфері правовідносин і з метою ефективного впливу на зміцнення законності та

правопорядку у військових формуваннях та оборонно-промислового комплексу держави.

Крім того, відповідно до положень ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею своїх повноважень ці повноваження виконує відповідний військовий прокурор, що є ще однією з особливостей статусу військового прокурора.

Також згідно з наказом Генерального прокурора України № 12гн «Про особливості діяльності військових прокуратур» [14] військові прокурори координують діяльність підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, військової контррозвідки Служби безпеки України та інших правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю і корупцією, у тому числі в організованих формах, у воєнній сфері та забезпечують належну взаємодію з цих питань з територіальними прокурорами.

Таким чином, можна стверджувати, що саме особливості реалізації компетенції органів військових прокуратур щодо предмета та об'єктів нагляду і обумовлюють специфіку статусу військових прокурорів.

Особливий статус військового прокурора проявляється і в питаннях соціального та матеріально-побутового забезпечення військових прокурорів. Так, відповідно до ч. 8 ст. 81 Закону грошове забезпечення військовослужбовців, які проходять службу в органах прокуратури на прокурорсько-слідчих посадах, складається з посадового окладу, премій та надбавок, встановлених цим Законом.

Також на військовослужбовців військової прокуратури поширюються усі передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [8] та іншими законодавчими актами про військову службу соціальні і правові гарантії (ч. 4 ст. 83 Закону).

Крім того, слід зазначити ще одну особливість – грошове утримання прокурорів, слідчих та інших працівників військових прокуратур, забезпечення їх діяльності здійснюються Генеральною прокуратурою України,

тоді як забезпечення військових прокуратур охороною, транспортом та засобами зв'язку (у тому числі спеціальними), засобами індивідуального захисту, вогнепальною зброєю, іншим необхідним майном, обмундируванням – за рахунок Міністерства оборони України (ч. 2 ст. 85 Закону).

Питання заохочення і застосування заходів дисциплінарного стягнення до військових прокурорів додатково регламентуються Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» [9].

Отже, особливість правового статусу військових прокурорів і організація діяльності військових прокуратур зумовлені та насамперед визначаються об'єктами, щодо яких вони виконують свою діяльність, – військовими формуваннями та оборонно-промисловим комплексом. Саме на військових прокурорів, зокрема, покладено обов'язок забезпечення оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України (ст. 17 Конституції України).

Таким чином, доходимо висновку, що правовий статус військового прокурора є цілісною правовою категорією, яка характеризує весь спектр як юридичних можливостей, так і професійних прав і соціально-психологічних рис людини, на яку покладено реалізацію функцій військової прокуратури.

Крім того, зміст правового статусу військового прокурора обумовлений метою і завданням його професійної діяльності; виконуваною в суспільстві соціальною функцією та передбачає: а) додаткове наділення спеціальними правами і обов'язками; б) встановлення певних вимог і обмежень.

Проте правовий статус військового прокурора не повинен розглядатися поза зв'язком з конституційним статусом людини і громадянина, змістом та обсягом прав, основних свобод і обов'язків, закріплених у Конституції України, оскільки вони є основою, фундаментом для спеціальних правових статусів. Військові прокурори зазнають обмежень у політичних та соціальних правах, що пов'язано з проходженням військової служби, а саме: у вільному виборі місця проживання, можливості пересування та заняття іншими вида-

ми діяльності. Обмеження соціальних прав прокурорів і слідчих військових прокуратур насамперед стосуються і права здійснення ними інших видів трудової діяльності, крім проходження військової служби (ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції»).

Також потрібно зазначити, що всі елементи правового статусу військового прокурора України, зважаючи на важливість цього виду державної діяльності, здійсню-

ваної військовою прокуратурою, повинні бути відображені в Законі України «Про прокуратуру», що, безумовно, сприятиме ефективнішому виконанню завдань і функцій прокуратури України та досягненню основної мети її діяльності, закріпленої у ст. 1 Закону, – захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави, але у специфічній – військовій сфері правовідносин.

Список використаних джерел:

1. *Басараб Р.І.* Організаційно-правові засади діяльності Генерального прокурора України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Руслан Ігорович Басараб. – К., 2015. – 245 с. – С. 105.
2. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.* – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.
3. *Гумін О.М.* Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура / О.М. Гумін, С.В. Пряхін // Наше право. – 2014. – № 5. – С. 32–37.
4. *Михайленко О.* Статус Генерального прокурора України: історія, теорія і сучасність / О. Михайленко // *Юридична Україна*. – 2003. – № 2. – С. 20–25.
5. *Скакун О.Ф.* Теория государства и права: учебник / О.В. Скакун. – Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с. – С. 409.
6. *Малько А.В.* Теория государства и права: учебник / А.В. Малько, Н.И. Матузов. – М.: Юристь, 1996. – 672 с. – С. 274.
7. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // *Голос України*. – 2014. – № 206. – Ст. 12.
8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
9. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999. – № 22. – Ст. 197.
10. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: офіц. текст: станом на 28 грудня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
11. *Туркот М.С.* Розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців / М.С. Туркот // *Вісник Національної академії прокуратури України*. – 2017. – № 1(47). – С. 40–47.
12. *Голомша М.* Реформування військових прокуратур негативно впливає на мобільність і оперативне вирішення питань / М. Голомша // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=13944442
13. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
14. Про особливості діяльності військових прокуратур: наказ Генерального прокурора України від 29 серпня 2014 року № 12гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>
15. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО ПРОКУРОРА

Розкрито зміст правового статусу військового прокурора через тлумачення поняття «правовий статус особи», виокремлено низку його особливих характеристик. Зауважено, що завдяки правильному розумінню і визначенню особливостей правового статусу військового прокурора створюються реальні умови для реалізації ним специфічних повноважень та виконання функцій прокуратури в цілому. Підсумовано, що удосконалення правового становища цього інституту сприятиме розв'язанню проблемних питань у діяльності органів військової прокуратури та створить умови для налагодження ефективної організації роботи її структурних одиниць.

Ключові слова: правовий статус особи; військовий прокурор; система прокуратури; повноваження; особливості діяльності; організація роботи; оптимізація.

Олена КОЗАЧУК

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ВОЕННОГО ПРОКУРОРА

Раскрыта сущность правового статуса военного прокурора путем толкования понятия «правовой статус личности», выделен ряд его особых характеристик. Замечено, что благодаря правильному пониманию и определению особенностей правового статуса военного прокурора создаются реальные условия для реализации им специфических полномочий и выполнения функций прокуратуры в целом. Подытожено, что совершенствование правового положения данного института будет способствовать решению проблемных вопросов в деятельности системы органов военной прокуратуры и создаст условия для налаживания эффективной организации работы ее структурных единиц.

Ключевые слова: правовой статус личности; военный прокурор; система прокуратуры; полномочия; особенности деятельности; организация работы; оптимизация.

Olena KOZACHUK

PECULIARITIES OF LEGAL STATUS OF MILITARY PROSECUTOR

An attempt was made to formulate for the first time the notion of the legal status of a military prosecutor through the legal status of a citizen and to identify a number of its constituent characteristics. It is noted that due to a proper understanding and definition of the peculiarities of the status of the military prosecutor, real conditions are created for the implementation of the specific powers of this body and the functions of the prosecutor's office as a whole. It is concluded that improvement of the legal status of this institution will, among other things, also contribute to the solution of problematic issues in the activities of the system of military procuracy bodies and will create conditions for establishing effective organization of the work of its structural units.

Keywords: legal status of a citizen; military prosecutor; prosecution system; authority; features of the activity; work organization; optimization.

